УДК 821.161.2+821.162.1]-1.091

Судець Н.А.

РОЛЬ АНТОНОМАЗІЇ У РАННІХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ І. ФРАНКА І Я. КАСПРОВИЧА

Стаття присвячена дослідженню антономазійних епітетних структур у ранніх поетичних текстах І. Франка і Я. Каспровича. Здійснено порівняльний аналіз типологічних подібностей і диференційних ознак епітетних систем збірок обох поетів. Розглянуто специфіку вжитку антономазійних епітет них структур і механізми досягнення їх експресивності.

Ключові слова: *антономазія, антономазійна епітетна структура, троп, І. Франко, Я. Каспрович.*

Різні аспекти функціонування і розвитку мовних засобів є предметом дослідження літературознавства, мовознавства і лінгвістики. Провідне місце серед вербальних засобів займають експресивні одиниці, а саме тропи. Ці зображально-виражальні засоби мови є актуальними для наукових пошуків і є предметом зацікавлення таких науковців, як В. Ващенко [1], О. Волковинський [2], В. Домбровський [3], О. Потебня [4], Л. Турсунова [5] та ін.

Перспективним вбачається дослідження функціонування тропів, їх експресивного потенціалу і семантичного наповнення в порівняльно-типологічному аспекті, що сприяє глибшому усвідомленню загальнолітературних закономірностей. Відтак, зазначені проблеми потребують подальшої розробки і вивчення, саме цим і зумовлена актуальність теми дослідження.

Доцільними є зіставлення української і польської поетичних площин, оскільки в силу історичних обставин ці дві літератури довго перебували в єдиному культурному просторі.

Тому, об'єктом дослідження є тексти ранньої поетичної творчості І. Франка і Я. Каспровича, що зумовлено єдиною літературною добою, близькістю національних літератур і культур, соціально-політичного середовища, подібністю образних систем і жанрів.

Предметом дослідження стала експресивна ефективність антономазійних епітетних структур І. Франка і Я. Каспровича.

Метою праці є вивчення у текстах через порівняльно-типологічний аналіз особливостей функціонування антономазійних епітетних структур у поетичних текстах І. Франка і Я. Каспровича.

Численну і вагому частку в епітетній системі поезій І. Франка займають випадки антономазії, яку О. Потебня визначив як: «витіснення означуваного епітетом» [4, 176], а умови її доцільності і поетичності полягають: «у тому, щоб вона і для мовця і для слухача була зрозуміла, тобто легко замінювала конкретним чином складні ряди думок» [4, 177]. Антономазія є засобом художньої мови, у результаті використання якого виникає абсолютно новий клас імен, що володіють унікальними структурно-семантичними характеристиками, при цьому: «семантична структура фрази не скорочується й не збіднюється ... (пропуск), все одно зберігає необхідну інформативність. Через антономазію епітетна структура також залишається дуальною та двокомпонентною ... Означуване залишається структурним компонентом, незримо присутнє в антономазії, легко поновлюється в уяві» [2, 120].

Так, у збірці поезій «З вершин і низин» І. Франко, серед розмаїття інших тропів і фігур, не менш як 64 рази застосував антономазію.

Поезія «Думи, діти мої...» із циклу «Веснянки» містить вищезазначений троп:

Там ви, думи, летіть,
Слабосилих *кріпіть,*
В горя й сумніву змрік
Лийте радісний світ! [6, 35] .

Поет вдався до архітектонічно неповної епітетної структури «***слабосилих***». І. Франко таким чином акцентує увагу реципієнта саме на пріоритетному значенні для висловлювання якості означенння, а означуване вже опиняється на другому плані. Ця епітетна структура творить експресивний образ народу який знесилюється духом, втомлюється у важкій боротьбі і піддається сумнівам.

У поезії «Товаришам» із циклу «Думи пролетарія» знаходимо приклад антономазійної епітетної структури:

І вашу добру славу оплюють
Брехнею, й вас полічать між злодії,
Отрутою, ***замучених****, напоять,*
Надії ясні жовчею затроять [6, 57] .

© Судець Н.А.

У випадку цієї епітетної структури, упускаючи означуване, поет намагається підкреслити фізичний і моральний стан галицького суспільства. Цей троп функціонує для висловлення позиції ліричного героя, який доносить до реципієнта свою оцінку галицького життя, власних переживань, наголошуючи на негативних аспектах і спонукає до роздумів над долями людей.

Фрагмент поезії «Олі» із циклу «Знайомим і незнайомим» рясніє антономазійними епітетними структурами:

Тремтить в лахмітті, босе, на морозі,
Сльотою бите й гордуванням ***ситих****, –*
Огнем на серце капають ті сльози,
Той жаль ***голодних****,* ***нищих*** *і* ***невкритих*** *[6, 95] .*

Антономазійний епітет «***ситі***» творить образ заможних, забезпечених, зарозумілих людей, слугує для швидкого привернення уваги реципієнта. Для змалювання кризового становища простих селян поет застосовує ампліфікацію, три епітетні структури вищезазначеного типу: «***голодні***», «***нищі***» *і* «***невкриті***».

Поезія «Якось-то буде!» із циклу «Оси» вміщує вартісні антономазійні епітетні структури:

З голоду й нужди вмирає мужик,
Крадіж, рабунки, весь край – один крик.
Мати вбиває голодну дитину.
Батько кидає кохану родину,
В Росію, Молдавію тягнуть ***плачучії***
На заробітки отарами люде...
Радьте, ***розумні****! Рятуйте,* ***маючії****!*
– Якось-то буде! Якось-то буде! [6, 101] .

І. Франко у наведеному вище фрагменті поезії продовжує тему страждань простого селянства. Тут страждання і бідність людська вилилася в антономазійну епітетну структуру «***плачучії***», поет обрав саме таку форму її втілення з метою підвищення ефекту емоційного впливу на реципієнта. Далі у звертаннях також використані антономазійні епітеті структури «***розумні***» і «***маючії***». У випадку означення «***розумні***» поет прагне донести реципієнту основну якість людини – розум, завдяки якій вона б допомогла іншим вийти із складної ситуації. Означення «***маючії***» об'єднує навколо себе більш широке коло понять, таке як достаток, певні привілеї, впевненість у завтрашньому дні.

Зустрічаються у творчості І. Франка і такі антономазійні епітетні структури, які повторюються, тут діє принцип повернення, завдяки якому вони встановлюють асоціативно-смислові зв'язки між собою. Такими є означення «бідний» (9) і «святий» (6).

У фрагменті поезії «Поєдинок» із циклу «Профілі і маски» використовується дві антономазійні епітетні структури:

За волю люду, на котру ти важиш,
За хліб для ***бідних****, за добро* ***обдертих***
Правдивий Мирон б'єсь, – а ти що скажеш? [6, 81] .

Перед реципієнтом постають два красномовні мікрообрази людей «***бідних***» і «***обдертих***», які взаємопідсилюють один одного. Ці умовні картини виникли внаслідок симбіозу означення і означуваного, органічного поєднання якості і поняття.

Кілька разів у поетичних текстах, повторюючи означення «бідний», поет привертає увагу реципієнта до «робучого люду» і, разом з цим, висловлює стурбованість і співчутливе ставлення до їхньої долі.

Дещо меншою активністю вжитку у творчості І. Франка відзначаються повернення антономазійної епітетної структури «святий». Прикладом вживання цього антономазійного позначення є фрагмент поезії «Данилові Млаці» із циклу «Знайомим і незнайомим»:

Не все ще той ***святий****, хто* ***богомільний****,*
Ні той ***високий****, хто ся вгору дує;*
Не все нас сміх розвеселить весільний,
Ні розсльозить нас той, що все сумує [6, 90] .

У наведеному вище фрагменті поетичного тексту, окрім антономазійної епітетної структури «***святий***», функціонують ще дві структури такого типу: «***богомільний***» і «***високий***», у всіх трьох якісні риси повністю витісняють поняття. У цому випадку для творення багатогранного образу «***святого***» важливу роль відіграє асоціативно-смисловий ланцюг самих епітетних структур, який вибудуваний за принципом від більшого до меншого.

Так, як у ранній ліриці І. Франка епітетні структури «святий» трапляються шість разів. Відповідно стає відчутним процес сакралізації.

Поетичні тексти Я. Каспровича, на відміну від текстів І. Франка, не володіють аж надто високою частотністю застосування антономазійних епітетних структур (25 випадків).

Фрагмент поезії XXI із циклу „Z chałupy" вміщує яскравий приклад застосування антономазії:

Lecz już późno, sen klei źrenicę...
Ach! a może... Panie! chroń od ***złego****...*
Tak, maszyna urwała mu nogę... [8, 33].

Поет використовує антономазійну епітетну структуру «***złe/y***», де прослідковується посилення символічного змісту, через яке зростає висока варіативність сполучування означення з багатьма поняттями. Я. Каспрович у цьому випадку спонукає реципієнта до роздумів, до самостійного розкриття значення тропа. Означення «***złe/y***» набуває самостійного характеру і перетворюється на символ.

Ще одним прикладом застосування антономазії у поетичних текстах Я. Каспровича є фрагмент поезії IX «Więc cóż?» із циклу «Z padołu walki»:

A wy, pożądań obryzgawszy pianą
Nagą ich czystość, pobożni cynicy,
Rzucicie drachmę, łzą ***nieszczęsnych*** *zlaną,*
W cześć swemu bóstwu i swoim kapłanom?! [9, 40].

Антономазійна епітетна структура «nieszczęsni» вживається для заміни назви персонажа домінуючою рисою і володіє чіткими образними властивостями.

Антономазійна епітетна структура із фрагменту поезії «U piramidy Cestyusza. Cieniom Shelley'a» із циклу «Sny s marzenia» володіє потужним емоційно-експреивним потенціалом:

Skarłowaciały rodzie Prometeja!
Nie drżyj, gdy brwi swe ściąga ***Gromowładny****!*
Czemu powieki bezsilność ci skleja?
Czemu nie widać w tobie siły żadnéj? [10, 60-61].

Використовуючи антономазійне позначення «Gromowładny» замість імені «Зевс», Я. Каспрович прагне підкреслити, перш за все, всеохоплюючу силу, міць і могутність божества. Словник Г. Щеглова, В. Арчер подає таке твердження: «він вважався управителем всіх небесних явищ і насамперед грому і блискавок; його поширені епітети «громовержець» і «хмарогонитель» [7]. Тут антономазія є набагато ціннішою за звичайну епітетну структуру, адже в уяві реципієнта відбувається чуттєво-розумове відтворення образу і його внутрішньої форми.

Аналіз поезій дозволяє зробити висновок, що антономазійні епітетні структури в поезіях І. Франка і Я. Каспровича вказують на якості об'єктів, таким чином, окрім ідентифікуючої функції виконують інформативну.

Антономазійні епітетні структури сприяють економії мовленнєвих засобів, тому що вони складаються тільки з означення. Проте, це тільки з архітектонічної точки зору, адже епітетні структури такого типу значно розширюють асоціативне поле висловлювання, сприяють творчим пошукам реципієнта, символізації тканини твору, є конструктивним елементом у творенні художніх образів і надають висловлюванням лаконічності й прозорості.

Також, проведені зіставлення дозволяють стверджувати, що частка антономазійних епітетних структур у поетичних текстах І. Франка за кількістю перевищує частку відповідних епітених структур у поетичних текстах Я. Каспровича більш, ніж у двічі (І. Франко – 64, Я. Каспрович – 25). Отже, поетичні тексти І. Франка зі значним відсотком антономазії відзначаються високою активністю залучення реципієнта до інтелектуальної діяльності, мають потужний експресивний заряд, влучно і вичерпно передають задум поета.

Відмінним також є те, що І. Франко використовував принцип повернення антономазійних епітетних структур («бідний» – 9 і «святий» – 6). Отже, епітетні повернення сприяють акцентуванню уваги реципієнта на певному об'єкті, психологізації смислового і емоційного посилання, вираженню ритмічної організації та зв'язності поетичного тексту.

Індивідуальний стиль у спільній художній концепції розділяє і водночас об'єднує поетів. Без цього є неможливим літературний процес, що полягає у творчому змаганні митців, які мають спільні художні зацікавлення.

Проведені дослідження свідчать про можливість використання результатів дослідження в лекційному курсі літературознавства та при вивченні поетичної спадщини І. Франка і Я. Каспровича.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у дослідженні явища антономазії протягом усієї творчості І. Франка і Я. Каспровича.

Список використаних джерел

1. Ващенко В. Епітети поетичної мови Т. Г. Шевченка : словник-покажчик : учб. посібник / В. С. Ващенко. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1982. – 84 с.

2. Волковинський О. Поетика епітета : [монографія] / Олександр Волковинський. – Кам'янець–Подільський : ФОП Сисин О. В., 2011. – 350 с.
3. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поетика / Володимир Домбровський. – Дрогобич : Видавнича фірма „Відродження», 2008. – 488 с.
4. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня; [сост., авт. вступ, ст. и коммент. А. Б. Муратов]. – М. : Высшая школа, 1990. – 342, [2] с.
5. Турсунова Л. К проблеме классификации зпитетов / Л. Турсунова // Сб. научн. трудов МГПИЯ им. М. Тореза. Вопросьы романо-германской филологии / Отв. ред. А. В. Кунин. – М., 1974. – Вьш.75. – С. 67–89.
6. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти томах / Іван Франко ; ред. Н. Л. Калениченко. – К. : Наукова думка, 1976. – Т. І. : Поезія. – 501 с.
7. Щеглов Г., Арчер В., Мифологический словарь / Геннадий Щеглов, Вадим Арчер. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.litmir.net/br/?b=128523
8. Kasprowicz J. Dzieła poetyckie wyd. zbior. w 22 tomach / Jan Kasprowicz ; pod red. L. Biernackiego. – T. I. : Liryki. – Lwów : Towarzystwo Wydawnicze Warszawa: E. Wende i Sp. (T. Hiż i A. Turkuł), 1912. – 470 s.
9. Kasprowicz J. Dzieła poetyckie wyd. zbior. w 22 tomach / Jan Kasprowicz ; pod red. L. Biernackiego. – T. III. : Liryki. – Lwów : Towarzystwo Wydawnicze Warszawa: E. Wende i Sp. (T. Hiż i A. Turkuł), 1912. – 318 s.
10. Kasprowicz J. Dzieła poetyckie wyd. zbior. w 22 tomach / Jan Kasprowicz ; pod red. L. Biernackiego. – T. IV. : Liryki. – Lwów : Towarzystwo Wydawnicze Warszawa: E. Wende i Sp. (T. Hiż i A. Turkuł), 1912. – 380 s.

Summary. *The article is devoted to the research of epithet structures of antonomasia in the poetic texts of I. Franko and of J. Kasprovich. The comparative analysis of typological similarities and differential features of the epithet system is done. The specificity of usage of epithet structures of antonomasia and mechanisms of reaching its expressivity are considered.*

Antonomasia is that figure of speech that employs a suitable epithet or appellative to cite a person or thing rather than the original name. These names have the unique structural and semantic descriptions. The semantic structure of the phrase does not shorten and impoverish, however keeps the necessary self-descriptiveness. The epithet structure by means of antonomasia also remains dual and double-base.

The epithet structures of antonomasia in the poetries of I. Franko and J. Kasprovich point out at the quality of objects, thus, execute an informative function besides an identifying one.

The epithet structures of antonomasia assist the saving of speech figures, because they consist only of the defining. However it is only from the architectonic point of view. In fact the epithet structures of such a type extend the associative field of expression, assist the creative searches of the recipient and symbolizing the texture of the work. They are a structural element in creation of images and give the expressions brevity and clarity.

Also, the amount part of the epithet structures of antonomasia in the poetic texts of I. Franko exceeds the part of the corresponding epithet structures in the poetic texts of J. Kasprovich more than twice (I. Franko – 64, J. Kasprovich – 25). The distinguishing feature is the using by I. Franko the principle of return of epithet structures of antonomasia ("poor" – 9 and "saint" – 6). Individual style in the common artistic conception divides and at the same time unites poets. The literary process, which consists in the creative competition of artists who have common artistic interests, is impossible without it.

Key words: *antonomasia, epithet structure of antonomasia, trope, I. Franko, J. Kasprovich.*

Отримано: 24.08.2014 р.